

Θεσσαλονίκη: Το οδοιπορικό και κάποιες σκέψεις ενός караγκιοζοπαίκτη

Γιάννης Χατζής

Περίληψη: Το Θέατρο Σκιών, σημαντικός φορέας ψυχαγωγίας και κοινωνικού σχολιασμού για τη Θεσσαλονίκη και την υπόλοιπη Ελλάδα ως τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, μεταπολεμικά περιέπεσε σε μαρασμό, πρωτίστως λόγω της εισβολής και κυριαρχίας του κινηματογράφου στη λαϊκή κουλτούρα, αλλά και της βιολογικής φθοράς των θεραπόντων του. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 ωστόσο, γνώρισε νέα άνθιση: Νέοι, ταλαντούχοι άνθρωποι στράφηκαν σε αυτό, ανανεώνοντας το ρεπερτόριό του, αντλώντας από τη μακρά του παράδοση, μπολιάζοντάς το με θεματολογία της αστείρευτης επικαιρότητας και πλαισιώνοντάς το θεωρητικά μέσα από εκθέσεις, επιμορφώσεις και βιβλιογραφία. Ο Γιάννης Χατζής, από τους πρωτεργάτες και πρωταγωνιστές αυτής της αναγέννησης, μας παραδίδει ένα πολύτιμο, βιωματικό κείμενο-μαρτυρία, μαζί και αφήγημα ζωής· μιας ζωής που, όπως η λαϊκή τέχνη του Θεάτρου Σκιών που με τόση πίστη και προσωπικό μόχθο και κόστος υπηρέτησε, έχει ακόμα πολλά να προσφέρει.

Λέξεις κλειδιά: *Θέατρο σκιών, Δεκαετία '70, Θεσσαλονίκη, Λαϊκοί τύποι, Παράδοση, Ανανέωση*

«Από τη στιγμή που φωτίζονταν ο μπερντές έμπαινε
«επί τάπητος» ολόκληρο το σαρακτικό θέμα
της κοινωνικής αδικίας και ανισότητας»
Γιώργος Ιωάννου (1971)

Εισαγωγή

Η ιστορία του Θεάτρου Σκιών εκτείνεται ως τα βάθη της ίδιας της Ιστορίας, διακλαδίζεται σε πλήθος λαών και περιοχών του κόσμου και, κατά μία άποψη, έχει ριζώματα ακόμα και στα Ελευσίνια Μυστήρια (Christie, 1825). Λόγω της μεταφυσικής διάστασης που προσλαμβάνει το παιχνίδι του φωτός με τη σκιά έτσι όπως και τα δύο ισορροπούν στο μεταίχμιο μεταξύ υλικού και άυλου, το Θέατρο Σκιών, όπως και το τυπικό θέατρο, ξεκίνησε ως τελετουργία: στην Κίνα ως ένα είδος “διάμεσου” μεταξύ Άνω και Κάτω Κόσμου, στην Ινδία ως δώρο στους ανθρώπους από το ζεύγος των θεών Σίβα και Παρβάτι, στην Ινδονησία και στην Ταϊλάνδη ως επίκληση των πνευμάτων των νεκρών, στην Τουρκία ως θρησκευτικό δρώμενο από τάγματα δερβίσηδων (Αλεξάκη, 2018).

Η λαϊκή του εκδοχή, που άνθισε στην Ελλάδα και στα ευρύτερα Βαλκάνια, προέρχεται από τον οθωμανικό Karagoz, που παιζόταν από τον 16ο αιώνα στην Κωνσταντινούπολη και αργότερα σχεδόν παντού στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στα Βαλκάνια η πρώτη του εμφάνιση χρονολογείται στις αρχές του 17ου αιώνα. Στην Ελλάδα παιζόταν τον 19ο αιώνα στα Γιάννενα,

την Εύβοια, στο Ναύπλιο, ακόμα και στην Αθήνα ως τολμηρό θέαμα αυστηρά για ενήλικες, με έναν ιθυφαλλικό Καραγκιόζη, ο οποίος, μετά την Επανάσταση εξελληνίστηκε προς το “ηρωικότερο” για να φτάσει, γύρω στα 1890 -με τις μεταρρυθμίσεις του κορυφαίου Πατρινού Καραγκιοζοπαίχτη Δημήτριου Σαρδούνη (Μίμαρος) που εισήγαγε τις γνωστές κωμικές φιγούρες- στη σύγχρονη, οικεία του μορφή (Πούχγερ, 2023). Οι φιγούρες αυτές λειτούργησαν διαχρονικά ως κοινωνιότυποι, αντιπροσωπευτικοί της ελληνικής καθημερινότητας, σχολιάζοντας αιχμηρά και θυμόσοφα τα κακώς κείμενα, ιδίως την κοινωνική αδικία και τα πάθη του απλού ανθρώπου.

Γιάννης Χατζής

Σε ό,τι αφορά το Θέατρο Σκιών στη Θεσσαλονίκη, συνυπήρχε αρμονικά με τα υπόλοιπα θεάματα της πόλης (θέατρο, κινηματογράφος, βαριετέ κ.λπ.) χωρίς να αλληλοεπηρεάζονται, διατηρώντας ωστόσο την αμιγώς λαϊκή του απεύθυνση και τη χωροταξική του οριοθέτηση -στις λαϊκές συνοικίες πάνω από την Εγνατία- ιδίως μετά την απελευθέρωση το 1912. Ο περιορισμός αυτός έγινε περισσότερο ευδιάκριτος από τη δεκαετία του 1920 και εξής, οπότε νέες προτάσεις ψυχαγωγίας, κυρίως ο κινηματογράφος, σε συνδυασμό με τον ραγδαίο εκδυτικισμό της πόλης σταδιακά εκτόπισαν και περιθωριοποίησαν το Θέατρο Σκιών. (Κουτσογιάννης, 2022). Στην θεαματική επάνοδο και ανανέωσή του στις δεκαετίες '60-'70 συνέβαλαν καθοριστικά, πέρα από τη γενικότερη τάση της εποχής για “επιστροφή στις ρίζες” του λαϊκού πολιτισμού, οι θεράποντές του: το “νέο αίμα” Καραγκιοζοπαίχτων, που συστηματοποίησαν την τέχνη, ανανεώνοντας το ρεπερτόριο, προικίζοντάς την με θεωρητικό συγγραφικό έργο και σύγχρονο λόγο. Χαρακτηριστικοί εκπρόσωποι αυτής της γενιάς “διανοούμενων” του Θεάτρου Σκιών είναι ο Μιχάλης Χατζάκης για τη Στερεά Ελλάδα, και για τη Θεσσαλονίκη ο Γιάννης Χατζής, του οποίου το πολύτιμο άρθρο-αναδρομή μιας μεστής καλλιτεχνικής πορείας κοσμεί το κεντρικό αφιέρωμα

του «Θεατρο-Λόγου». Όσο για το μέλλον της τέχνης, διαγράφεται ελπιδοφόρο καθώς όλο και περισσότεροι νέοι άνθρωποι εντρυφούν σε αυτήν: Ο Οδυσσέας Κανλής, οι Δημήτρης και Κωνσταντίνος Κουγιουμτζής, ο Νικόλας Κούλελης, ο Δημήτρης Καρόγλου, ο μόλις 13 ετών Χρυσοβαλάντης Καραγιαννόπουλος (Χατζηγεωργίου, 2021) είναι ενδεικτικοί εκπρόσωποι της νέας γενιάς καραγκιοζοπαιχτών της πόλης, ενώ τον Μάρτιο του 2023 στο θεσσαλονικιώτικο θέατρο *Αθήναιον* διεξήχθη το 1^ο Φεστιβάλ Θεάτρου Σκιών Βόρειας Ελλάδας.

Αφού για χρόνια οι μπερντέδες έκλειναν ο ένας μετά τον άλλο, μπροστά στο φάσμα της οικονομικής επιβίωσης κι ο Καραγκιόζης φάνταζε σαν ένα παιδικό θέαμα στα όρια του φολκλόρ⁶, ξαφνικά από τα μέσα της δεκαετίας του '70 ο ξυπόλητος ήρωάς μας εισβάλλει στα ενδιαφέροντα και τη θεματολογία ζωγράφων, κινηματογραφιστών, θεατρικών συγγραφέων, χαρismaticών λογίων και δημοσιογράφων και πάει λέγοντας. Γίνεται σινεμά, θέατρο, τηλεόραση, τραγούδι, όπερα, παραμυθόδραμα. Είναι σαν το παραμύθι Το ασχημόπαπο που έγινε κύκνος! Από ό,τι φαίνεται το λαϊκό θέατρο σκιών μας έγινε πολύτιμο. Μα ποια στην ουσία είναι η θωριά κι αυτός ο διαβόητος λόγος της θεατρικής μάντρας και των μαστόρων του Καραγκιόζη, που κατάφεραν να συγκεράσουν όλο το πολιτισμικό είναι της Ρωμιουσύνης σ' ένα πανάκι και να τα κάνουν θεατρικό λόγο;

Κυρίαρχα συστατικά στοιχεία του ρεπερτορίου του Καραγκιόζη το χιούμορ και η σάτιρα, γίνονται εκφραστές της αυτογνωσίας του λαού μας και υπακούοντας στις παρορμήσεις της κοινωνικής ζωής έρχονται να αναδείξουν και να στηλιτεύσουν τα κοινωνικά συλλογικά και ατομικά ελαττώματα. Από την εναντίωση και τη ρήξη, στον σαρκασμό και τη διαπρόμπευση. Υπαρξιακή κραυγή, κοινωνικός δεσμός λαϊκής επικοινωνίας, αιώνια πίστη στον άνθρωπο και τα πεπρωμένα του. Να η χιουμοριστική και συνάμα διεκδικητική αντίληψη του θεάτρου σκιών, μέσω μιας θεατρικής, λαϊκής και ομαδικής δημιουργίας.

Στο τέλος της δεκαετίας του '60 στην προσφυγομάνα Θεσσαλονίκη όλοι οι μεγάλοι καραγκιοζοπαίκτες που σταδιοδρομούσαν στον Μεσοπόλεμο σταδιακά μετά τον Εμφύλιο είχαν σταματήσει να *τεντώνουν το πανάκι* της τέχνης τους, λόγω θανάτου ή γηρατειών (Χαρίλαος,⁷ Νάσος,⁸ Βελής,⁹ Λαμπρινός¹⁰ κ.λπ). Τελευταίος στο μετερίζι του θεσσαλονικιώτικου Καραγκιόζη ο κατά πολύ νεώτερος Κώστας Μεταλλίδης,¹¹ που τη δεκαετία του '60 και μέχρι το 1970 έπαιζε στη ΧΑΝΘ. Το θέατρο σκιών στη Θεσσαλονίκη συντηρούνταν από την καλλιτεχνική παρουσία

⁶ Εννοεί την περίοδο της Κατοχής και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, όπου το Θέατρο Σκιών είχε πληγεί από την οικονομική ύφεση καθώς και από άλλα θεάματα που είχαν κερδίσει την προτίμηση του Κοινού. (Σ.τ.Ε.)

⁷ *Χαρίλαος Πετρόπουλος* (1886-1965): Κορυφαίος καραγκιοζοπαίκτης της Θεσσαλονίκης την περίοδο του μεσοπολέμου. Είχε καταγωγή από το Αίγιο. Δραστηριοποιήθηκε κυρίως στη Μακεδονία και τη Θεσσαλονίκη. Κύριος δάσκαλός του ήταν ο Μέμος Χριστοδούλου καθώς και ο Μίμαρος και ο Μπέκος. (Πατσίκας, 2018) (Σ.τ.Ε.)

⁸ *Αθανάσιος Κατσάρας (Νάσος)*: Καταγόταν από τη Στερεά Ελλάδα και εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη. Μαθητής του Μέμου Χριστοδούλου και του Χαρίλαου Πετρόπουλου. Τραγουδούσε ο ίδιος στις παραστάσεις του. (Ανδριώτης, 2018) (Σ.τ.Ε.)

⁹ *Βασίλης Σαργέδος (Βελής)*: Καταγόταν από τη Χίο και εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη. Ήταν μαθητής του Μέμου Χριστοδούλου και συνεργάστηκε με τον Χαρίλαο Βενέκα (Πετρόπουλο). Οι φιγούρες του ήταν σκαλιστές από χαρτόνι. Πέθανε το 1959. (Ανδριώτης, 2018) (Σ.τ.Ε.)

¹⁰ *Παναγιώτης Λαμπρινός*: Καραγκιοζοπαίκτης από την Καλαμάτα, μαθητής του Μέμου Χριστοδούλου. Από το 1920 και μετά δραστηριοποιήθηκε κυρίως στη Θεσσαλονίκη παίζοντας παραστάσεις στο κέντρο, στην οδό Αγίας Σοφίας. (Ανδριώτης, 2018) (Σ.τ.Ε.)

¹¹ *Κώστας Μεταλλίδης ή Πόντιος* (1926-1972) Πρόσφυγας από τον Πόντο, δραστηριοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη. Από το 1950 κ.ε. έπαιζε στη ΧΑΝΘ και στον κινηματογράφο *Αρτζεντίνα*. (Καπετανίδης, 2017) (Σ.τ.Ε.)

Αθηναίων караγκιοζοπαϊκτών με πληθωρική την παρουσία του Ευγένιου Σπαθάρη¹² στη ΔΕΘ. Κατάσταση απαράδεκτη για μια πόλη με τη φωνή και το χρώμα της Θεσσαλονίκης.

Με λένε Γιάννη Χατζή και είμαι караγκιοζοπαϊκτης. Φοιτητής ακόμη στο ΑΠΘ, από το 1963 διαπίστωσα την ανάγκη μιας συνεχούς ντόπιας παρουσίας ενός μπερντέ, που τα λυχνάρια του θα φώτιζαν μ' ένα επίκαιρο και σύγχρονο θεατρικό λόγο και εικόνα, τα όνειρα και τα μεράκια του βορειοελλαδικού χώρου. Υπήρχε η ανάγκη ν' αγκαλιαστεί όλο το ηθογραφικό, λαογραφικό, εθνογραφικό, κοινωνικό στοιχείο της περιοχής. Μ' αυτές τις σκέψεις πλησίασα τον Ευγένιο Σπαθάρη κι άρχισα να τον βοηθάω στις παραστάσεις του στη ΔΕΘ κι όχι μόνο. Η αυτάρκεια, η κίνηση και η γνώση της οικονομίας χρόνου μιας παράστασης ήταν τα καλλιτεχνικά δώρα του Ευγένιου σε μένα. Ήταν ένα ελπιδοφόρο ξεκίνημα, που όμως σε τίποτα δεν προδιέγραφε τη μετέπειτα εξέλιξη μου στην τέχνη του θεάτρου σκιών.

Γεννήθηκα στη Θεσσαλονίκη όπου ζω, σπούδασα κι εργάζομαι. Μεγάλωσα τη δεκαετία του '50 με τον Καραγκιόζη στις μάντρες της Καμάρας, με τους μπερντέδες του Κώστα Μεταλλίδη και του Γιάννη Μητσόπουλου,¹³ όσο και στο θεατράκι του Θεόφιλου στην οδό Δημοπούλια στην караγκιοζομάνα Λαμία. Εκεί αξιώθηκα να δω παραστάσεις των Βασίλαρου,¹⁴ Αγιομανρίτη,¹⁵ Κελαρινόπουλου,¹⁶ Μίμη Μόλλα¹⁷ κι άλλων.

Στην πορεία συνδέθηκα με τον Βάγγο (Ευάγγελος Κορφιάτης),¹⁸ όπου η καθοδήγηση του ιδιαίτερα στην κατασκευή των φιγούρων, του σχεδιασμού τους και η επιμέλεια των παραστάσεων του, γίνανε απαραίτητα στοιχεία της λειτουργικότητας και της εικόνας του μπερντέ μου. Βρέθηκα πίσω από τον μπερντέ του Γιάνναρου¹⁹ με την παροιμιώδη αμεσότητα του και τη σύνδεση με το

¹² Από τους κορυφαίους αναμορφωτές της Τέχνης του Θεάτρου Σκιών. Γεννήθηκε στην Κηφισιά, το 1924, μέσα στην τέχνη του πατέρα του, Σωτήρη, την οποία λάτρεψε και ανανέωσε. Από μικρός ήταν ανήσυχος, ερευνητικό πνεύμα αλλά και πολύπλευρο ταλέντο: λαϊκός ζωγράφος, εικονογράφος, σκηνογράφος και ενδυματολόγος. Πέθανε το 2009. (Δέληφης, χ.χ. στον ιστότοπο του Σπαθάρειου Μουσείου Θεάτρου Σκιών). (Σ.τ.Ε.)

¹³ Γιάννης Μητσόπουλος. Καταγόταν από την Πάτρα. Για χρόνια έπαιζε στη Θεσσαλονίκη και στη γύρω επαρχία. Είναι καταγεγραμμένος στα μητρώα του Σωματείου Καραγκιοζοπαϊκτών. (Χατζής, 2015 στο περιοδικό *Ο Καραγκιόζης μας*, τ.88) (Σ.τ.Ε.)

¹⁴ Βασίλης Ανδρικόπουλος (Βασίλαρος) (1899-1979) Κορυφαίος καλλιτέχνης του Θεάτρου Σκιών και δάσκαλος για πολλούς μεταγενέστερους. Γεννήθηκε στη Ροδοδάφη Αιγίου. Ξεκίνησε ως βοηθός στον Δημήτρη Νταλιάνη (Μανωλόπουλο) το 1918. Αργότερα υπήρξε βοηθός των Δημήτρη Πάγκαλου και Ανδρέα Σωτηρόπουλου. Έδωσε την πρώτη του παράσταση το 1918. Επαγγελματικά ξεκίνησε το 1924 στην Αμαλιάδα. Κατασκεύασε πάρα πολλές φιγούρες. Έπαιζε καλό μπουζούκι, τις περισσότερες φορές τραγουδούσε ο ίδιος στις παραστάσεις του και παραδόξως προτιμούσε τα δράματα: Στις περισσότερες παραστάσεις του χρησιμοποιούσε διασκευές λαϊκών δραματικών έργων. (Ανδριώτης, 2018). (Σ.τ.Ε.)

¹⁵ Ανδρέας Αγιομανρίτης (1870-1955) Γεννήθηκε στη Χαλκίδα με καταγωγή από την Κύμη. Μαθητής του ρουμελιώτη πρωτοπόρου караγκιοζοπαϊχτή Γιάννη Ρούλια, διακρίθηκε για το άρτιο παίξιμό του, αλλά και για τη ζωγραφική του. (Μπαλωμένος, 2022) (Σ.τ.Ε.)

¹⁶ Λεωτέρης Κελαρινόπουλος. Ο Καραγκιοζοπαϊχτής της Λιβαδειάς. Αυτός είναι και ο εφευρέτης της σούστας με την οποία κάνουν μεταβολή οι φιγούρες. Βγήκε από τη σχολή του Μέμου και ήταν μέλος του Πανελλήνιου Σωματείου Θεάτρου Σκιών – Καραγκιοζοπαϊκτών. (Σπαθάρης, 2010). (Σ.τ.Ε.)

¹⁷ Δημήτρης Μόλλας (1917-1987) Καταγόταν από την Αθήνα. Ήταν γιος και μαθητής του Αντώνη Μόλλα. Αρχισε να παίζει στο στρατό, το 1938, στη Φλώρινα. Είχε άριστη εγκυκλοπαιδική και πανεπιστημιακή μόρφωση, συγγραφικό ταλέντο και πολύπλευρη καλλιτεχνική δράση όχι μόνο στην τέχνη του Θεάτρου Σκιών αλλά και σε πολλές ακόμα τέχνες (π.χ. στον κινηματογράφο, καθώς συνεργάστηκε με σκηνοθέτες όπως ο Ηλίας Καζάν στην ταινία «Αμέρικα-Αμέρικα» κτλ.). (Καπετανίδης, 2017) (Σ.τ.Ε.)

¹⁸ Ευάγγελος Κορφιάτης (1922-2008). Γεννήθηκε στον Πειραιά. Πρωτογνώρισε τον Καραγκιόζη κοντά στον Ιατρίδη και μαθήτευσε κυρίως στον Χρήστο Χαρίδημο. Διέπρεψε τόσο στην Ελλάδα όσο και στο εξωτερικό. Υπήρξε Πρόεδρος του Πανελλήνιου Σωματείου Θεάτρου Σκιών. Κοντά του μαθήτευσαν πολλοί αξιόλογοι καλλιτέχνες. (Καπετανίδης, 2017) (Σ.τ.Ε.)

¹⁹ Γιάννης Μουρελάτος (1931-2012) Γεννήθηκε στην Πάτρα και μεγάλωσε στη συνοικία Σύνορα. Είναι γιος του Ντίνου

κοινό. Έτυχε να βοηθήσω και τον Θανάση Σπυρόπουλο²⁰ και να συνδεθώ με το μεγάλο της τέχνης μας Βασίλαρο και να εντρυφήσω στο δραματολογικό ταλέντο του. Τους ευχαριστώ όλους αυτούς και διάφορους άλλους ακόμα, που με τον τρόπο τους βάλανε ένα-ένα τα θεμέλια της καλλιτεχνικής μου ωρίμανσης και παρουσίας.

«Το στοιχείο της Σαλονίκης»
Θέατρο Σκιών Γιάννη Χατζή

Με αυτές τις βάσεις ξεκίνησα να παίζω Καραγκιόζη αναπτύσσοντας το δικό μου στυλ, έχοντας ερεθίσματα στον ευρύτερο χώρο που ζω και κινούμαι και προσαρμόζοντας τη δουλειά μου στις καλλιτεχνικές αναζητήσεις και απόψεις μου. Πιστεύω στη λαϊκότητα και λειτουργικότητα

Μουρελάτου, επίσης καραγκιοζοπαίκτη. Η πρώτη επαφή με τον μπερντέ ήταν δίπλα στον μεγάλο δάσκαλο Ορέστη (Ανέστη Βακάλογλου). Ποτέ του δεν ζωγράφιζε φιγούρες και σκηνικά, αλλά ήταν σπουδαίος μίμος. Έπαιζε με φιγούρες του Βασίλαρου που ήταν και δάσκαλός του, του Θεοδωρόπουλου επίσης δασκάλου του, του Ασπιώτη, του Αντώνιου και πολλών άλλων, ακόμα και του μαθητή του, Κώστα Μακρή. Είχε παίξει σε όλη την Ελλάδα, κυρίως στην Αιτωλοακαρνανία και την Ηλεία αλλά και στη Θεσσαλία και τη Μακεδονία, ακόμα και στην Αμερική. (Camera Stylo, 2012) (Σ.τ.Ε.)

²⁰ Θανάσης Σπυρόπουλος (1931 - 2023). Καταγόμενος από το Κοπανάκι Μεσσηνίας, μαθήτευσε κοντά στον Βασίλη Φιλντισάκο και συνεργάστηκε κατόπιν με πολλούς καραγκιοζοπαίχτες (όπως π.χ. τον Φρίξο Γαζεπίδη). Δραστηριοποιήθηκε καλλιτεχνικά κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, ανελλιπώς σε ολόκληρη τη χώρα αλλά και στο εξωτερικό. Ιδιαίτερη επιτυχία γνώρισαν οι τηλεοπτικές εκπομπές του με παραστάσεις Καραγκιόζη κατά τη δεκαετία του 1980 στην τότε ΕΡΤ-2. Δημιούργησε (μαζί με το γιο του) δύο θεατράκια: στο Γαλάτσι και στους Αγίους Αναργύρους (Καπετανίδης, 2017) (Σ.τ.Ε.).

αυτής της τέχνης, που ο θεατρικός της μικρόκοσμος γαλούχησε, δίδαξε, και ψυχαγόησε γενιές και γενιές Ελλήνων. Με το τραγικό του χιούμορ ο Καραγκιόζης πήρε τα όνειρα και τα μεράκια μας, τα πάθια μας και τις θυσίες μας και τα έκανε γέλιο, τα έκανε δάκρυ, τα έκανε τέχνη. Μια τέχνη από τον λαό, με τον λαό και για τον λαό.

Ο Καραγκιόζης του ΓΙΑΝΝΗ ΧΑΤΖΗ

Ο Χαλασμός της Νάουσας

Επετειακή παράσταση θεάτρου σκιών
(ιστορικό δράμα σε δύο πράξεις με ζωντανή μουσική)

Σάββατο 2 Απριλίου 2022
Δημοτικό Θέατρο Νάουσας, 19:30 (είσοδος ελεύθερη)

200 χρόνια θεάτρου σκιών
Επετειακή παράσταση του Γιάννη Χατζή

Θέατρο σκιών! Μια τέχνη ποίησης και μαγείας, όπου σαν το παραμύθι όλα μπορούν να συμβούν. Από το να μπλέκει ο Μέγας Αλέξανδρος το σήμερα με το αύριο και να σμίγει το δόρυ του, που έχει το σταυρό στολίδι, με το γιαταγάνι του Θανάση Διάκου και να επικαλείται τη βοήθεια

του Χριστού, της Παναγιάς και της άγιας Ειρήνης για να σκοτώσει τον κατηραμένο όφι, μέχρι τις *Μαγεμένες (Las Inkantadas)* της Θεσσαλονίκης,²¹ αγάλματα που ζωντάνευαν τα βράδια.

Πολλές φορές με ρωτάνε τι ζηλεύω από τον Καραγκιόζη. Αυθόρμητα τους απαντώ: την πίστη του στον άνθρωπο και τα πεπρωμένα του. Το ότι, ενώ οι συνθήκες συχνά τον ρίχνουν κάτω, αυτός πάντα σηκώνεται και βαδίζει να πιάσει τον ήλιο.

Κάνοντας έναν απολογισμό σε μια θεατρική πορεία που δεν έκλεισε την αυλαία της ακόμη, μετρώ χιλιάδες παραστάσεις, διαλέξεις, επιμορφωτικά σεμινάρια, ημερίδες, εργαστήρια, διδασκαλίες σε ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα, μελέτες, εκθέσεις, δημοσιεύματα, ράδιο, τηλεόραση κλπ. Διοργάνωσα εκθέσεις και παραστάσεις του Ευγένιου Σπαθάρη σε Θεσσαλονίκη και Ξάνθη, του Βάγγου σε Θεσσαλονίκη και Σέρρες, του Γιάνναρου παραστάσεις σε Θεσσαλονίκη. Προσωπικά συμμετείχα σε εκθέσεις εικαστικών στη Θεσσαλονίκη, Νάουσα, Βέροια, Ξάνθη, Κατερίνη, Ναύπλιο, Αθήνα, Κύπρο, Προύσα. Έγραψα 80 περίπου έργα για το ρεπερτόριο του θεάτρου σκιών, ενώ φιγούρες μου, σκηνικά κι έργα ζωγραφικής πάντα με θέμα το θέατρο σκιών φιλοξενούνται σε διάφορα μουσεία. Έχω εκδώσει και δημοσιεύσει έργα, ρεπορτάζ, χρονογραφήματα, μελέτες, αναλύσεις, γελοιογραφίες.²² Θαρρώ πως είχα κι έχω μια γεμάτη και ενδιαφέρουσα ζωή στην προσπάθεια μου να βαδίσω κι εγώ με αξιοπρέπεια και τιμή στα βήματα των μεγάλων μαστόρων της τέχνης μας.

Η καλλιτεχνική πορεία μου, που ήταν επίσης κι ένας τρόπος βιοπορισμού έχει να καταγράψει αμέτρητες ώρες καθημερινής ενασχόλησης και έξοδα, αν θέλεις να έχεις έναν μπερντέ που να απηχεί σε λόγο, εικόνα, ήθος και ύφος το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον σε μια θεατρική πράξη σπουδαία και τέλεια.

Τον τόπο όπου δημιουργείς δεν πρέπει μόνο να τον ζεις, αλλά και να τον βιώνεις. Οι μνήμες των όσων βίωσα κι όσων άκουσα από τους παλιούς που πρόλαβα στη Θεσσαλονίκη δεν αρκούσαν. Παλιές εφημερίδες, περιοδικά και διάφορες μελέτες, ενισχυτικά, πολλές φορές ήταν το έναυσμα για τη δημιουργία μιας παράστασης και κατά συνέπεια των ανάλογων απαραίτητων φιγούρων και σκηνικών. *Το στοιχείο της Σαλονίκης*²³ (λαογραφική ηθογραφία), *Το κουτσομπολιό του Κουλέ Καφέ* (ηθογραφία), *Ο Καραγκιόζης δασοφύλακας στο δάσος του Σέιχ Σου*²⁴ (οικολογική παράσταση), *Η σφαγή των προξένων* (ιστορικό),²⁵ *Ο γίγας του Ιπποδρομίου* (ιστορικό), *Οι κατεργάρηδες του Καραβάν Σεράι* (κοινωνικό), *Μια νύχτα στο Μπέχτσιναρ* (κοινωνική και ηθογραφική κωμωδία), *Το γιανγκίνι του 1917* (ιστορικό), *Η ανατίναξη του Φετχί Μπουλέντ κι ο ναύαρχος Βότσης* (ιστορικό), *Συμεών ο πρόσφυγας* (κοινωνικό), *Το φάντασμα του Πάντζου* (ηθογραφία), *Η δροσούλα* (κοινωνικό-ιστορικό), *Ο βαρκάρης* (ιστορικό), *Η κυρία με τα μαύρα ή στον Κεμάλ το σπίτι* (ιστορικό), *Ο κουρέας της Φοντάν Χαμιδιέ*²⁶ (κοινωνικό), *Το πηγάδι των καλικάντζαρων της πάνω*

²¹ *Μαγεμένες της Θεσσαλονίκης*: Ομάδα γλυπτών του 2ου αιώνα μ.Χ. που κοσμούσαν μνημειακό κτίριο κοντά στη ρωμαϊκή αγορά της Θεσσαλονίκης, ένα από τα πιο εντυπωσιακά μνημεία της πόλης. Βάσει αναπαραστάσεων του μνημείου από Ευρωπαίους περιηγητές, αποτελούνταν από πέντε στήλες κορινθιακού ρυθμού με τις τέσσερις από αυτές να διαθέτουν αμφίπλευρα γλυπτά. Τα αγάλματα αποσπάστηκαν το 1864 από τον γάλλο παλαιογράφο Emmanuel Miller και τοποθετήθηκαν στο Λούβρο, ενώ το μνημείο καταστράφηκε και τα ίχνη του χάθηκαν (“Μαγεμένες”, 2023). (Σ.τ.Ε.)

²² Βλ. ενδεικτικά πλήρες βιογραφικό του Γιάννη Χατζή τουλάχιστον ως το 2013 στον ιστότοπο του *Centro de estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas*. Επίσης την συνέντευξή του στη διαδικτυακή πλατφόρμα *Ιστορήμα*. (Σ.τ.Ε.)

²³ Έχει εκδοθεί από τον οίκο Μαλλιάρης Παιδεία. (Σ.τ.Ε.)

²⁴ Υπάρχουν τουλάχιστον δύο καταγεγραμμένες παραστάσεις το 2004 και το 2009. (Τσολάκη, 2009) (Σ.τ.Ε.)

²⁵ Ο Γιάννης Χατζής πραγματοποιεί εκτενή αναφορά στα ιστορικά του έργα και στην μεθοδολογία συγγραφής τους σε συνέντευξη-αφιέρωμα στην εφημερίδα *Ελευθερία*. (Ελευθερία, 2018) (Σ.τ.Ε.)

²⁶ Υπάρχει τουλάχιστον μία καταγεγραμμένη παράσταση του έργου στο αμφιθέατρο της Τούμπας. (pamebolta.gr, 2009)

πόλης (ηθογραφία), *Μαγεμένες, οι καλοκυράδες της αγοράς*²⁷ (λαογραφικό), *Ο θεός Βαγγέλης* (ιστορικό) και άλλες παραστάσεις παρμένες από την ιστορία, τη λογοτεχνία, τα καθημερινά γεγονότα και την ιδιαίτερη ηθογραφία και λαογραφία της πόλης.

Μεγάλωσα στην Πάνω Πόλη στο Κουλέ Καφέ, τα παραμύθια που μου έλεγε η γιαγιά μου για το περιβόητο *Στοιχείο της Σαλονίκης*,²⁸ οι λαϊκές λιθογραφίες που κρέμονταν κορνιζαρισμένες στο κουρείο του παππού μου, οι συνέχειες του μυθιστορηματικού Τσακιτζή²⁹ στην εφημερίδα, η μεγάλη πυρκαγιά στο Σείχ Σου³⁰ και τόσα άλλα πρόσωπα, πράγματα και πεπρωμένα και γενικότερα η διαχρονική πορεία της Θεσσαλονίκης, με ενέπνευσαν και πλούτισαν με πιο ειδικές παραστάσεις το κλασικό ρεπερτόριο με το οποίο ξεκίνησα την καριέρα μου. Ακόμη έργα όπως *Ο Εμμανουήλ Παπάς κι η επανάσταση στη Χαλκιδική*, *Ο χαλασμός της Νάουσας*, *Η ανατίναξη του Φετχί Μπουλέντ* και άλλα, δώσανε στο μπερντέ το ιστορικό στίγμα των πραγματικών γεγονότων της ευρύτερης περιοχής, διδάσκοντας γλαφυρά ιστορία. Φιλοτέχνησα γι' αυτά τα έργα φιγούρες προσωπικοτήτων όπως: τον Βενιζέλο, τον βασιλιά Κωνσταντίνο, τον ναύαρχο Βότση, τον Ταχτσίν Πασά, τον άγιο Δημήτριο, τον Νέστορα, τον Λυαίο,³¹ τον Παύλο Μελά, τον Βασίλη Τσιτσάνη, τον Δαλαμάγκα, τον τεκετζή Σιδέρη, Εβραίους, Γερμανούς Ναζί κι άλλους πολλούς. Αυτοί και πλήθος άλλοι απλοί, χαρακτηριστικοί τύποι της πόλης και επαγγελματίες του δρόμου βρήκαν τη θέση τους στις παραστάσεις μου μαζί με την ανάλογη ντόπια μουσική και τις ανάλογες ντοπιολαλιές.

Συχνά έρχονταν μετά την παράσταση ηλικιωμένοι και ρωτούσαν πού τους ήξερα εγώ τους τύπους της περιοχής και τα εμβληματικά της σημεία όπως τα καφενεία του Ζαμπούρη, του Μήττα,³² του Καφαντάρη,³³ τα Κούτσουρα του Δαλαμάγκα³⁴ ή το τάδε γεγονός περασμένων χρόνων. Τους εξηγούσα ότι ήμουν γέννημα θρέμμα Σαλονικιός και ήταν πολύ φυσικό να παρουσιάζω γεγονότα, πρόσωπα και τοποθεσίες που γνώρισα ή μου διηγηθήκανε άλλοι που τα ζήσανε. Ήμουν ένα καλλιτεχνικό διυλιστήριο, που όλα τα ερεθίσματα του περίγυρου τα μετουσίωνα σε θέατρο. Κάθε βράδυ τα φώτα του μπερντέ φώτιζαν όσα την ημέρα βίωνα στους δρόμους τις γειτονιές και γενικά στους χώρους κοινωνικής συναναστροφής, εκεί όπου κτυπά η καρδιά κι ο παλμός της πόλης. Μέσα από τις παραστάσεις μου έζησα την εποχή του άγιου

(Σ.τ.Ε.)

²⁷ Μία καταγεγραμμένη παράσταση. (Πολιτιστικό Κέντρο του MIET Θεσσαλονίκης, 2012) (Βασβάνη, 2012) (Σ.τ.Ε.)

²⁸ Σύμφωνα με τον αστικό θρύλο, πρόκειται για κορίτσι που απήχθη την ημέρα του γάμου της από το στοιχείο που κατοικούσε στην Καμάρα, γι' αυτό οι νύφες αποφεύγουν να περνάνε από εκεί. (thessalonikiartsandculture.gr, 2018 Σ.τ.Ε.)

²⁹ Ο Τσακιτζής ήταν μυθικός λαϊκός ήρωας Τούρκων και Ελλήνων της Μ. Ασίας, της Αν. Ρωμυλίας και της Πόλης. Ληστής-αντάρτης -ένα είδος Ανατολίτη Ρομπέν των δασών- υπερασπιστής των φτωχών, που στα δημοτικά άσματα της εποχής (19ος-20ος αιώνας) έκλεβε τους πλούσιους για να βοηθήσει τους φτωχούς και να παντρέψει άπορες κοπέλες. (mikrasiatwnwordpress.com, 2019) (Σ.τ.Ε.)

³⁰ Πιθανότατα αναφέρεται στην καταστροφική πυρκαγιά του 1917 στη Θεσσαλονίκη. (Σ.τ.Ε.)

³¹ Ο γιγαντόσωμος Σκύθης που κατά την παράδοση νίκησε ο χριστιανός Νέστορας με την ευλογία του Αγίου Δημητρίου κατά τους πρωτοχριστιανικούς χρόνους. (Σ.τ.Ε.)

³² Το καφενείο του Μήττα πρώην Καφενείο του Σουκρή Μπέη, ήταν καφενείο όπου γίνονταν οι δημοπρασίες και γι' αυτό τις πρωινές ώρες το καφενείο ήταν γεμάτο μεσίτες, δικαστικούς κλητήρες εμπόρους και όσους είχαν σχέσεις με ενοικιάσιες ή πωλήσεις σπιτιών κατασχέσεις και τα παρόμοια. (Πολυχρονίδου, 2022) (Σ.τ.Ε.)

³³ Ιστορικό θεσσαλονικιώτικο καφενείο που υπάρχει ακόμα. Ο φερώνυμος ιδιοκτήτης του έζησε στις αρχές του 20ού αιώνα και υπήρξε διαβόητος άνθρωπος του υποκόσμου. Μάλιστα, οι σύγχρονοι ιδιοκτήτες, επιδεικνύουν και την κρυψώνα του! Το σύγχρονο τραγούδι *Ο Καφαντάρης* από τον δίσκο του Γεράσιμου Ανδρεάτου *Δέκα χρόνια στον Μπακάκου* (1997) αναφέρεται στο συγκεκριμένο καφενείο. (greekgastronomyguide.gr, χ.χ.) (Σ.τ.Ε.)

³⁴ Τα «Κούτσουρα» ήταν ταβέρνα-παράγκα στη Θεσσαλονίκη, με ιδιοκτήτη τον Γιώργο Δαλαμάγκα, στην οδό Νικηφόρου Φωκά 18, περίπου στη διασταύρωση με την οδό Τσιμισκή. (Κούτσουρα του Δαλαμάγκα, 2023) (Σ.τ.Ε.)

Δημήτριου, την Κατοχή, τους Βαλκανικούς πολέμους, τις θεομηνίες της πόλης, τα παλιά καρναβάλια, γλέντησα στα Κούτσουρα του Δαλαμάγκα με τον Τσιτσάνη, κολύμπησα στο Μπαζέ Τσιφλίκι και τόσα άλλα. Είκοσι οι φιγούρες του έργου που έπαιζα κι ένας εγώ εικοσιένας. Ήμουν χαμάλης, σοφέρ, ηλεκτρολόγος, ηχολήπτης, ταμίας, σκηνοθέτης, σκηνογράφος, έκανα τη μουσική επένδυση, συγγραφέας, εμπνευστής του κοινού, δάσκαλος, έπαιζα όλους τους ρόλους με φιγούρες που κατασκεύαζα ο ίδιος. Ό,τι είναι κι ό,τι κάνει ένας ολοκληρωμένος караγκιόζοπαίκτης.

Από φοιτητής ακόμη μάξευα στοιχεία τόσο για τη δημιουργία νέων παραστάσεων όσο και για τις μελέτες που ακολούθησαν. Οι μελέτες! Ώρες ατέλειωτες με παλιούς караγκιόζοπαίκτες, θεατές, βοηθούς, μουσικούς. Από χωριό σε χωριό κι από πόλη σε πόλη, σε συνεντεύξεις ή άλλοτε χωμένος μέσα στα αρχεία και τις βιβλιοθήκες. Νύχτες με χιόνι ή βροχή, μέσα σε λάσπες, με φώτα ή γκαζόλαμπες, ξενύχτια, ταλαιπωρίες, που όμως πιστεύω ότι διέσωσαν ένα μεγάλο υλικό για το θέατρο σκιών στη βόρειο Ελλάδα. Θυμάμαι στην Ξάνθη κουβάλησα τα πράγματα μου μέσα σε νεκροφόρα του Δήμου. Στον Άρδα είχε τόση βροχή, που φούσκωσε το ποτάμι. Στην Κοζάνη κοντέψαμε να έρθουμε σε μετωπική σύγκρουση μετά από παράσταση, γιατί από την κούραση κόντεψα να κοιμηθώ. Στο στήσιμο μιας έκθεσης μου στη Θεσσαλονίκη, κόντεψε να ακρωτηριαστεί ο αντίχειρας του αριστερού μου χεριού. Από τα κουβαλήματα έπαθα αυχενικό και κήλη κι ας σταματήσω εδώ, μιας και λίγο-πολύ όλες οι δουλειές έχουν τα ρίσκα τους και τις επιπτώσεις στην υγεία.

Αν με ρωτήσετε αν άξιζαν όλα αυτά, οι τόσες θυσίες και ταλαιπωρίες, θα απαντούσα ότι ναι, άξιζαν. Κάποτε μετά από μια παράσταση σ' ένα χωριό, ένα μικρό κοριτσάκι με τράβηξε το πουκάμισο για να σκύψω στο ύψος του κι εκείνο με φίλησε στο μάγουλο. Τότε κατάλαβα ότι κάτι πρόσφερα κι εγώ, κάτι που άξιζε, κάτι που πιστεύω ν' αφήσει θεατρικές παρακαταθήκες σε πρόσωπα και αρχειακό υλικό.

*Οδοιπορώντας με τις σκιές του Καραγκιόζη*³⁵ είναι ο τίτλος συλλογής μελετών μου, προϊόν της πολύχρονης και πολυεπίπεδης σπουδής μου στον κόσμο του θεάτρου σκιών· είναι ήδη έτοιμος κι ο δεύτερος τόμος. Σε διαδικασία έκδοσης είναι η μελέτη μου *Ιχνηλατώντας τον Καραγκιόζη στη Θεσσαλονίκη και την ευρύτερη περιοχή. Από τον 18ο στον 21ο αιώνα*. Στη σειρά περιμένει την έκδοσή της η μελέτη μου *Το θέατρο σκιών για τη χιλιετή τη λευτεριά. 1936-1980*.

Μέσα από τις προσπάθειες ετών, σήμερα, από το τίποτα της δεκαετίας του '70, σειρά βορειοελλαδικών караγκιόζοπαϊκτών στήνει πανί σε Μακεδονία και Θράκη. Καραγκιόζοπαίκτες από την υπόλοιπη Ελλάδα επισκέπτονται τον βορειοελλαδικό χώρο και βρίσκουν έτοιμο κοινό. Στήνονται εκθέσεις και γίνονται ημερίδες. Ναι, άξιζε ο δρόμος που διάλεξα και οι επιλογές που έκανα για τη διάσωση και διάδοση του Καραγκιόζη. Για τον λόγο αυτό ιδρύσαμε με βοηθούς μου και φίλους το *Σύλλογο Διάδοσης Καραγκιόζη*. Πιο μπροστά δημιουργήσαμε ειδικό τμήμα θεάτρου σκιών στον *Μορφωτικό Πολιτιστικό Σύλλογο Ανάληψης* στη Θεσσαλονίκη. Εκεί πρωτόπαιξα Καραγκιόζη το 1977.

Θυμάμαι την περίοδο του μεγάλου σεισμού της Θεσσαλονίκης το 1978, με τον βοηθό μου Κώστα Διαμαντόπουλο δώσαμε σ' ένα καλοκαίρι 50 περίπου παραστάσεις στους καταυλισμούς, προσφορά στον κοσμάκη που δοκιμαζόταν. Μια εμπειρία ανεπανάληπτη, όπου μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω τη λειτουργία της ομαδικής δημιουργίας. Ξεκινήσαμε με μια κλασική παράσταση, που τελικά από τη συμμετοχή των θεατών και τη δραματοποίηση της καθημερινής

³⁵ Εκδόθηκε το 2020, από τον Οίκο *Εκτός των τειχών*. (Σ.τ.Ε.)

ζωής στις αλάνες, τις δυσκολίες και τα προβλήματα, το έργο δεν είχε πια καμία σχέση με την κλασική παράσταση του ξεκινήματος. Ακόμη με τρυφερότητα θυμάμαι τα παιδάκια που έκαναν χειραψία με τη φιγούρα του Καραγκιόζη και τον αποκαλούσαν *θείο Καραγκιόζη*.

Το 2022 με την αιγίδα του Πανελληνίου Σωματείου Θεάτρου Σκιών,³⁶ πραγματοποιήσαμε το *1ο Φεστιβάλ Βορειοελλαδικών Καραγκιοζοπαιχτών*³⁷ και τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο θα πραγματοποιήσουμε σειρά μαθημάτων με θέμα *Σπουδή στα εικαστικά του Καραγκιόζη*, όπου θα διδάξω.

Από τη Μεταπολίτευση και μέχρι σήμερα ο κοινωνικός λόγος του θεάτρου σκιών έχει ενισχυθεί. Τα μπαλώματα του Καραγκιόζη, στα δύσκολα, μίζερα και σακάτικα χρόνια που μας επιβάλλουν, θα αποκτούν ολοένα μεγαλύτερο βήμα, λόγο και επικαιρότητα, σαν καθρέπτης που μέσα του η κοινωνία θα βλέπει τις ρυτίδες της. Στα χνάρια αυτής της τάσης, το σύνολο σχεδόν των νέων καραγκιοζοπαικτών προσπαθεί να αποποιηθεί και να αποστασιοποιηθεί από τα σφάλματα του παρελθόντος, να απαντήσει με την ποιότητα της δουλειάς του στις συκοφαντίες του παρελθόντος, να αποποιηθεί την εμπορευματοποίηση της τέχνης, το φολκλόρ και τον πολιτισμό της κονσέρβας και να αποδώσει το θέατρο σκιών εκεί που πάντα ανήκε, στον λαό.

Σε αυτή την τάση, σε αυτούς τους δημιουργούς, επαφίεται η επιβίωση, η ελπίδα και η λειτουργικότητα του ελληνικού θεάτρου σκιών.

Ο Καραγκιόζης και ο λαός μας έχουν δικαίωμα στο όνειρο!

Γιάννης Χατζής
Καραγκιοζοπαίκτης.

Θεσσαλονίκη, 20 Σεπτεμβρίου 2023

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

A. ΒΙΒΛΙΑ

- Γαλάνης, Ε. (2017). *Ο Καραγκιόζης και η ιστορία του*. Εταιρεία Ηπειρωτικών μελετών.
Εγγονόπουλος, Ν. (1981) *Ο Καραγκιόζης, ένα ελληνικό θέατρο σκιών*. Ύψιλον.
Ιωάννου, Γ. (1971) *Ο Καραγκιόζης* (3 τόμοι). Ερμής.
Μόλλας, Δ. (2002) *Ο Καραγκιόζης μας. Ελληνικό Θέατρο Σκιών*. Σύγχρονη Εποχή.
Μυστακίδου, Α. (2008). *Το θέατρο σκιών στην Ελλάδα και την Τουρκία*. Εστία.
Πούχγερ, Β. (2023) *Το ελληνικό θέατρο σκιών Καραγκιόζης στο Σκιμαχίες ή ο Καραγκιόζης καλλιτέχνης*. Νίκας, 2023

³⁶ Το Πανελλήνιο Σωματείο του Θεάτρου Σκιών είναι ο παλαιότερη συλλογική οργάνωση των καραγκιοζοπαιχτών. Ιδρύθηκε το 1925 και το καταστατικό του τροποποιήθηκε το 1988. Περιλαμβάνει τους περισσότερους επαγγελματίες καραγκιοζοπαίχτες. (Άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας, χ.χ.) (Σ.τ.Ε.)

³⁷ Πιθανόν αναφέρεται στο 1ο Φεστιβάλ Θεάτρου Σκιών Βόρειας Ελλάδας, που διεξήχθη τον Μάρτιο του 2023 στο θέατρο *Αθήναιον* της Θεσσαλονίκης με 4 παραστάσεις από τους: Γιουβάν, Δημήτρη και Κωνσταντίνο Κουγιουμτζή, Οδυσσέα Κανλή και Νικόλα Κούλελη. (thessalonikiguide.gr, 2023) (Σ.τ.Ε.)

- Πούχγερ, Β., Χοτζάκογλου, Γ. (2022). *Χίλια χρόνια Θέατρο Σκιών στην Ανατολική Μεσόγειο και στη χερσόνησο του Αίμου- Από τον Αραβικό στον Ελληνικό Καραγκιόζη*. Ηρόδοτος.
- Πούχγερ, Β. (1985). *Βαλκανικές διαστάσεις του Καραγκιόζη*. Στιγμή.
- Σπαθάρης, Σ. (2010) *Απομνημονεύματα και η τέχνη του Καραγκιόζη*. Άγρα.
- Χατζάκης, Μ. (2003) *Το έντεχνο θέατρο σκιών (Θεωρία και πράξη)*. Προσκήνιο.
- Χατζηπανταζής, Θ. (2021). *Το παραδοσιακό δραματολόγιο του Καραγκιόζη από τον προφορικό αυτοσχεδιασμό στο παραλογοτεχνικό ανάγνωσμα*. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης.
- Χατζής, Γ. (2020). *Οδοιπορώντας με τις σκιές του Καραγκιόζη*. Εκτός των τειχών.
- Χατζής, Γ. (χ.χ.) *Το στοιχείο της Σαλονίκης*. Μαλλιάρης Παιδεία
- Christie, J. (1825). *Disquisitions upon the painted Greek vases and their probable connection with the shows of the Eleusinian and other mysteries*. Longman
- https://archive.org/details/bub_gb_7oKysRsJrNAC/page/n19/mode/2up?q=Eleusis

Β. ΔΙΑΤΡΙΒΕΣ

- Αλεξάκη, Μ. (2018). *Το Ελληνικό Θέατρο Σκιών: Παρελθόν, παρόν και μέλλον μιας παραδοσιακής λαϊκής τέχνης*. (Μεταπτυχιακή διατριβή) Ανοικτό Παν/μιο Κύπρου
- <https://kypseli.ouc.ac.cy/bitstream/handle/11128/3696/%ce%a0%ce%a0%ce%91-2018-00066.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Γαλάνης, Ε. (2009). *Ελληνικό θέατρο σκιών: Μια μελέτη για την ιστορική του διαδρομή*. Διατριβή ΜΑ Παν/μιο Γιοχάνεσμπουργκ http://takey.com/Thesis_683.pdf
- Κουτσογιάννης, Α. (2022). *Το Θέατρο Σκιών στη Θεσσαλονίκη (1912-1940)* Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης Σχολή Καλών Τεχνών Τμήμα Θεάτρου. <http://dx.doi.org/10.12681/eadd/51259>

Γ. ΑΡΘΡΑ

- Τσαρούχης, Γ. (1959). Σκόρπιες σκέψεις για τον Καραγκιόζη. *Επιθεώρηση Τέχνης*: αρ. 50-51, 120-124
- Χαρίδημος, Χ. (1963). Έζησα με τον Καραγκιόζη. *Θέατρο*: αρ. 10, 55-58
- Fan Pen Chen (2003). *Shadow Theaters of the World* [Vol. 62, No. 1 \(2003\)](#), pp. 25-64

Δ. ΙΣΤΟΤΟΠΟΙ

- <https://www.somateiokaragkiozi.gr/> Ιστότοπος του Πανελλήνιου Σωματείου Θεάτρου Σκιών.
- <https://www.makthes.gr/giannis-chatzis-344528> Συνέντευξη του Γιάννη Χατζή στον Νίκο Ασλανίδη. (εφημερίδα *Μακεδονία* 13/01/2021)
- <http://kostasmakris.weebly.com/eta-iotasigmatauomicronrho943alpha-tauomicronnupsilon-thetaepsilon940taurhoomicronnupsilon-sigmakappaiota974nu.html> ιστολόγιο του καραγκιοζοπαίχτη Κώστα Μακρή. (γεν. 1961 στην Πάτρα, στη γειτονιά του Μίμαρου)
- https://tasosandriotis.blogspot.com/p/blog-page_26.html ιστολόγιο του καραγκιοζοπαίχτη Τάσου Ανδριώτη. (γεν. 1987 Σπάρτη Λακωνίας)
- <https://politic.gr/thessaloniki/pagkosmia-imera-theatrou-skion-afieroma-tis-politic-stin-techni-pou-agapisan-mikroi-kai-megaloi-vinteo-foto/> Συνέντευξη του καραγκιοζοπαίχτη Δημήτρη Καρόγλου από την ομάδα Θεάτρου Σκιών της Θεσσαλονίκης *Σκιάς Όναρ* στον Γιώργο Φακή. (ιστότοπος politic.gr 28/03/2023)
- <http://www.karagkiozis.com/gr-index.htm> ιστολόγιο του καραγκιοζοπαίχτη Πάνου Καπετανίδη. (γεν. 1958 στο Κερατσίνι)
- <https://www.thessalonikiguide.gr/event/festival-theatrou-skion-voreioy-ellados/> (2023) Ανακοίνωση του 1^{ου} Πανελλήνιου Φεστιβάλ Θεάτρου Σκιών Βόρειας Ελλάδας.

- <https://www.thessnews.gr/thessaloniki/thessaloniki-karagkiozopaichtis-eton-12-pantrepse-tin-trap-mousiki-me-to-theatro-skion/> (2022) Άρθρο για τον νεαρό Θεσσαλονικιό караγκιοζοπαίχτη Χρυσοβαλάντη Καραγιαννόπουλο.
- <https://www.amna.gr/macedonia/article/597979/Oi-Karagkiozopaichtes-tis-Thessalonikis-i-pandimia-kai-oi-nees-prokliseis> (2021) Αλεξάνδρα Χατζηγεωργίου.
- <https://karagiozismuseum.gr/> Ιστότοπος Σπαθάρειου Μουσείου Θεάτρου Σκιών.
- <https://margaritapa.wordpress.com> Πατσικά, Μαργαρίτα. (2018) *Ο караγκιοζοπαίχτης Χαρίλαος Πετρόπουλος στη Θεσσαλονίκη του Μεσοπολέμου*.
- https://amfictyon.blogspot.com/2022/01/1870-1955.html#_ftnref2 Μπαλωμένος Κωνσταντίνος (2022) *Ο караγκιοζοπαίχτης Ανδρέας Αγιομανρίτης. (1870-1955)*
- http://www.karagkiozis.com/gr_players_bio.pdf Πάνος Καπετανίδης (2017) *Βιογραφίες Ελλήνων Καραγκιοζοπαιχτών*. (Ειδική έκδοση του περιοδικού *Ο Καραγκιόζης μας*- Ιανουάριος 2017)
- Μαγεμένες της Θεσσαλονίκης (11/10/2023). Στη Wikipedia <https://el.wikipedia.org/>
- <https://camerastyloonline.wordpress.com/2012/12/13/pethane-o-patrinis-karagiozopaichtis-giannaros/> Αναγγελία του θανάτου του σπουδαίου караγκιοζοπαίχτη Γιάννη Μουρελάτου (Γιάνναρος) στο ιστολόγιο του Camera stylo.
- <http://www.centrodestudiosbnch.com/files/Pdf/Jatzis%20Giannis.pdf> Πλήρες βιογραφικό του Γιάννη Χατζή στον ιστότοπο του *Centro de estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas*.
- <https://archive.istorima.org/en/interviews/10222> (2021) Συνέντευξη του Γιάννη Χατζή στην διαδικτυακή πλατφόρμα *Ιστορήμα*.
- <https://www.makthes.gr/giannis-chatzis-o-karagkiozis-se-krach-37162> (2009) Συνέντευξη του Γιάννη Χατζή στην Κυριακή Τσολάκη για την εφημερίδα Μακεδονία.
- <https://www.eleftheria.gr/> (2018) Συνέντευξη του Γιάννη Χατζή σχετικά με τα ιστορικά του έργα στην εφημερίδα *Ελευθερία*.
- <https://pamebolta.gr/> (2009) Πρόγραμμα παραστάσεων του έργου του Γιάννη Χατζή *Ο κουρέας της Φοντάν Χαμιδιέ* στο αμφιθέατρο της Τούμπας στον ιστότοπο pamebolta.gr.
- https://www.typosthes.gr/arheio/10195_o-karagkiozis-synanta-tis-magemenes-sti-bila-kapantz (2012) Ανακοίνωση της παράστασης του έργου του Γιάννη Χατζή *Μαγεμένες, οι καλοκυράδες της αγοράς* στο Πολιτιστικό Κέντρο του ΜΙΕΤ Θεσσαλονίκης την 20/6/2012. (Λεμονιά Βασβάνη)
- <https://www.thessalonikiartsandculture.gr/thessaloniki/istories/giati-oi-nyfes-apefeygan-na-pernane-kato-apo-tin-kamara/> (2018) Ο θρύλος για το *Στοιχειό της Καμάρας*.
- <https://mikrasiatwn.wordpress.com/> (2019) Ο θρύλος του Τσακιτζή.
- <https://www.e-daily.gr/post/224181/istorika-kafeneia-tis-palias-thessalonikis> (2022) Παλιά καφεενία της Θεσσαλονίκης. (Δέσποινα Πολυχρονίδου)
- <https://www.greekgastronomyguide.gr/item/kafeneio-kafantari-thessaloniki/> (χ.χ.) Αναφορά στην ταβέρνα του Καφαντάρη στη Θεσσαλονίκη.
- Η ταβέρνα *Τα Κούτσουρα* του Δαλαμάγκα. Στη Wikipedia <https://el.wikipedia.org/wiki/>
- <https://ayla.culture.gr/%CE%B8%CE%AD%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%BF-%CF%83%CE%BA%CE%B9%CF%8E%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B3%CE%BA%CE%B9%CF%8C%CE%B6%CE%B7%CF%82/> *Θέατρο Σκιών στον ιστότοπο Άυλη πολιτιστική κληρονομιά της Ελλάδας*. (χ.χ.)

Βιογραφικό: Ο Γιάννης Χατζής γεννήθηκε, σπούδασε, εργάζεται και ζει στη Θεσσαλονίκη. Ερευνητής και μελετητής του Θεάτρου σκιών, δίνει για πέντε περίπου δεκαετίες παραστάσεις σε όλη την Ελλάδα και το εξωτερικό. Διοργάνωσε και συμμετείχε σε εκθέσεις εικαστικών του θεάτρου σκιών σε Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Ξάνθη, Δράμα, Νάουσα, Βέροια, Κατερίνη, Ναύπλιο, Λαμία, Αθήνα και στο εξωτερικό και πλούτισε το ρεπερτόριό του με πολλά έργα. Δείγματα της δουλειάς του (φιγούρες, αφίσες και σκηνικά) βρίσκονται σε διάφορα μουσεία. Συνεργάστηκε σε πολλές ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές. Έδωσε διαλέξεις, συμμετείχε σε ημερίδες και δίδαξε σε ανώτερα εκπαιδευτικά ιδρύματα καθώς και σε σεμινάρια. Παράλληλα, ανέπτυξε συγγραφικές και ερευνητικές δραστηριότητες πάνω στα λαϊκά αναγνώσματα και θεάματα και σε διάφορους τομείς της λαογραφίας. Έχει δημοσιεύσει θεατρικά έργα, ρεπορτάζ, χρονογραφήματα, γελοιογραφίες, διηγήματα, μελέτες και αναλύσεις για το Θέατρο Σκιών. Οι παραστάσεις του είναι ένα θέατρο-προϊόν της πολύχρονης και πολύτροπης θητείας του στον κόσμο του θεάτρου σκιών. Συνδυάζουν τον τοπικό πολιτιστικό θησαυρό με ένα επίκαιρο και σύγχρονο λόγο: από την παράδοση και την ταυτότητα του χτες στη φωνή, τα οράματα και τις ανησυχίες του σήμερα, με πληθώρα λαογραφικών, ηθογραφικών, εθνογραφικών, ιστορικών και κοινωνικών στοιχείων. Για την προσφορά του στον πολιτισμό τιμήθηκε μεταξύ άλλων από τον *Δήμο Θεσσαλονίκης-ιστορικό κέντρο* (Αργυρό Μετάλλιο), από τον *Σύνδεσμο Εκδοτών Βόρειας Ελλάδας* και με πολλές άλλες διακρίσεις σε Ελλάδα και εξωτερικό. Είναι μέλος του *Συλλόγου Καλλιτεχνών Εικαστικών Βόρειας* και του *Συνδέσμου Καλλιτεχνών Εικαστικών Τεχνών Κεντρικής Ελλάδας*.

Στοιχεία επικοινωνίας: E-mail: <phatzis@gmail.com>